

УДК 316.752(497.11)(4-672EU)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6022019.8>

Оригинални научни рад

Небојша Петровић*

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Андреа Матијевић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ДРУШТВЕНЕ ВРЕДНОСТИ КАО ПРЕДИКТОРИ ПЕРЦЕПЦИЈЕ ОДНОСА СРБИЈЕ И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Сажетак

Друштвене вредности као психолошка категорија представљају основу за предвиђање понашања појединаца и циљева којима они стреме. Стога су вредности важне и за анализу и предвиђање различитих врста политичког понашања, укључујући и креирање ставова о важним друштвеним питањима. Циљ овог рада јесте утврђивање значаја система вредности појединаца за њихове ставове о односу Србије и Европске уније. Аутори су анализирали податке из Србије прикупљене у оквиру истраживања које је део ширег европског истраживачког пројекта о социјалним репрезентацијама на узорку који је обухватио 123 испитаника. Вредности су испитиване кроз парове тако што се од испитаника захтевало да одреде своје место на континууму опозитних вредности (нпр. слобода – сигурност). Такође, испитиван је и степен

* Редовни професор.

** Сарадник у настави.

националне идентификације и идентификације са Европом, као и степен развијености конструктивног патриотизма. Вредности су корелиране са ставом испитаника према ЕУ уопште и показало се да је овај став највише повезан са поштовањем међународних обавеза (.46) и правима жена (.43), насупрот националном самоопредељењу и ауторитету мушкараца. Вредности су повезиване и са опажањем природе односа Србије и ЕУ, која је утврђивана преко седам парова потенцијално перципираних односа (нпр. потчињеност – доминација). Резултати добијени регресионом анализом показују да испитиване вредности објашњавају немалих 35% варијансе става према ЕУ, као и да имају значајну улогу у објашњавању низа односа Србије и ЕУ. Тиме овај рад иде у прилог гледиштима да однос грађана према ЕУ иако не мора бити потпуно рационалан, никако није без вредносне, рационалне основе.

Кључне речи: друштвене вредности, Европска унија, национални идентитет, европски идентитет, конструктивни патриотизам.

1. УВОД

У нашој земљи се годинама воде полемике око приступања Европској унији и евроинтеграцијама, које укључују процес, како им и име каже, интегрисања са доминантним вредностима те наднационалне заједнице, и који је сложенији и дубљи од саме одлуке о приступању или неприступању њој. Већина или све владе Србије, у последњих двадесетак година су, међу највише стратешке приоритете ставиле приближавање Европској унији које би се окончало уласком наше земље у ту заједницу. Међутим, јавно мњење, односно већина људи је кроз читав тај период било поларизовано, и многи политички субјекти попут странака, невладиних организација, и других организација и институција, укључивали су се у ту дугорочну

дебату изражавајући своја гледишта, и подстичући код грађана наде или страхове у вези са тим процесом. У тим дебатама, актери се позивају на разне нивое аргумената, најчешће економске (добробит и економски напредак), потом историјске и културолошке (да припадамо или не припадамо том културном миљеу), правне (мешање у наш суверенитет, али и правна уређеност државе), па и психолошке, будући код обичних грађана наде, аспирације, страхове, ресентимане, повезујући Европску унију са вредностима којима тежимо, или које одбацујемо и слично.

Поред тога, за далекосежне политичке одлуке и успех политичких програма, никада нису довољни само изузетност и позитивне карактеристике самих програма, као ни довољан број оних који ће у представничким телима изгласати такве одлуке. Чак и када је нека одлука на добробит велике већине грађана, потребно је уверити грађане да је то заиста тако, да они стекну позитиван став и подрже одређену одлуку или закон. Човек није само, и није увек само рационално биће, него и биће које неретко одлуке доноси ирационално, вођен бројним пристрасностима инхерентним људској природи.¹ Те пристрасности се јављају свуда, а највидљивије су тамо где много људи учествује у одлучивању и где одлуке утичу на многе људе, а то су најчешће поља политике и економије. У овом веку се развила читава једна грана, бихејвиорална економија, која се бави пристрасностима у људском одлучивању, и за коју су у последњих 15-ак година додељење две Нобелове награде (Daniel Kahneman – 2002. године; Richard H. Thaler – 2016. године). Уколико грађани, бирачи, конзументи, потрошачи, не прихвате одређену идеју, производ или политику, планови оних који репрезентују грађане могу пропасти, као што се у скорашње време дешавало када баш у Европској унији Французи и Холанђани нису хтели да прихвате устав који би ЕУ дефинисао као чвршћу организацију.² Постоје и споразуми који су створени са идејом да донесу мир и спокој неким заједницама, а који нису заживели, јер су их људи одбацили по цену сопствених патњи. Такав случај је нпр. Споразум из

1 Видети нпр.: Danijel Kaneman, *Misliti brzo i sporo*, Heliks, Smederevo, 2017.

2 EurWORK, *Treaty establishing a Constitution for Europe*, Доступно на: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/treaty-establishing-a-constitution-for-europe>, Приступљено: 14.05.2019.

Осла, 1993. године између Израелаца и Палестинаца за који су додељене чак три Нобелове награде за мир, а који, на жалост никада није заживео.³

Заговорници приступања ЕУ сматрају да се процес евроинтеграција схвата као пут и средство за стварање политички стабилне, економски и социјалноразвијене земље, а целовит приступ овом процесу захтева трансформацију друштва на различите начине.⁴ Са друге стране, код нас има и противника ове идеје, чини се више него у другим земљама централне Европе у вереме њиховог приступања. Политичке елите, иако су се мењале последње две деценије, због различитих мотива стоје на становишту евроинтеграција, а проверопски програми су били од суштинског значаја и за победе на изборима (посебно 2008. године након доласка Фиат-а у Крагујевац). Међутим, циљ овог рада није да промовише или оспорава саму идеју евроинтеграција, већ да изврши дубљу анализу чинилаца који покрећу људе да прихвате или да се успротиве одређеним политичким програмима и идејама.

Питање опредељења грађана у вези процеса приступања Србије Европској унији, и фактори који на то утичу од суштинског су значаја за овај рад. Процентуални однос присталица процеса европских интеграција и тзв. евроскептика се донекле мења током времена, али увек има чврстих присталица и опонената, као и оних који у својим ставовима флукутирају са једне на другу страну. У јавном дискурсу доминантна перспектива са које се посматра процес прикључења ЕУ је утилитаристичка, и она подразумева истицање предности уласка, тј. анализу користи и штете од (не)уласка, уз очекивање политичких актера да грађани формирају своје ставове на основу рационалне калкулације.⁵ Међутим, грађани свој став о односу Србије и ЕУ формирају и на основу перцепција, неретко површних сазнања и поимања овог односа, а не увек на основу реалних

3 Видети нпр.: Oren Barak, "The Failure of the Israeli-Palestinian Peace Process, 1993-2000", *Journal of Peace Research*, vol. 42, no. 6, 2005, pp. 719-736.

4 Nacrt spoljnopoličke strategije Republike Srbije Forumа за међународне односе Европског покрета у Србији, 2010. у: Dragojlović, Nataša, Sretenović, Slaviša, Đukanović, Dragan & Živojinović, Dragan (ur.), *Spoljna politika Srbije – strategije i dokumenta*. Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011, стр. 43.

5 Božo Skoko & Dragan Bagić, „Pet uvjerenja i 29 razloga protiv – prilog tipologizaciji argumenata protiv članstva Hrvatske u Europskoj uniji”, у: Šiber, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – strahovi i nade*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2011, стр. 49

процена и чињеница.

Доминантна аргументација којом се оправдава евроскептицизам, а који се испољава у истраживањима јавног мњења, јесте свођење односа Србије и ЕУ на стално пооштравање услова и умножавање актуелно политичких захтева (Међународни кривични суд у Хагу, Косово...), барем како то представљају делови политичких елита. Пооштравање критеријума заиста је често за последицу имало јачање неповерења и пад ентузијазма код грађана.⁶ Социјално-психолошка скупина аргумената против ЕУ везује се за питања вредности и идентитета.⁷ И истраживања у суседној Хрватској пре њеног приступања ЕУ показују страхове у вези „губитка наших вредности и идентитета”.⁸ Постоји још низ критичких примедби које имају утицај на евроскептицизам у Србији, укључујући сећање на бомбардовање 1999, уз додавање негативних елемената кроз тврдње попут оне да Србија постаје „економска и политичка колонија оних који су нас бомбардовали”.⁹ Сви ови ставови јавног мњења одређени су и психолошким факторима.¹⁰

2. ПСИХОЛОШКИ ФАКТОРИ КАО ПРЕДИКТОРИ СТАВОВА ПРЕМА ЕВРОПској УНИЈИ

Позната су бројна истраживања, нека од њих класична у политичким наукама, у којима се испитује самопроцена људи на идеолошкој димензији либерализам – конзервативизам, која касније служи за предикцију разних политичких ставова и понашања.¹¹ Међутим, такав начин политичког сврставања,

6 Zoran Lutovac, „Evropeizacija nacionalnog identiteta u procesu evropskih integracija Srbije”, нав. дело, стр. 289.

7 Видети нпр.: Centar za slobodne izbore i demokratiju, „Izveštaj u okviru istraživanja javnog mnjenja „Identiteti građana Srbije u kontekstu evropskih integracija” “, 2009.

8 Видети нпр.: Nebojša Blanuša, „Euroskepticizam u Hrvatskoj”, у: Šiber, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – strahovi i nade*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2011, str. 11-46.

9 Видети нпр: Програм Српског покрета Двери: Србија ван ЕУ и у савез са Русијом. Доступно на: <https://dveri.rs/van-eu-savez-sa-rusijom>, Приступљено: 14.05.2019.

10 О томе како психолошки фактори утичу на ставове јавног мњења уопште, видети: Nebojša Petrović, *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka*, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2005.

11 Видети: Gabriel Almond and Sidney Verba (eds.), *The Civic Culture Revisited*, Boston, MA: Little, Brown, 1980, или: A. Campbell, P.E. Converse, W.E. Miller, & D.E. Stokes, *The American Voter*, University of Chicago Press, 1980.

данас, у постмодерном периоду, не показује чврсту предикцију са критеријумима политичког понашања ни у земљама са традиционалном и вишедеценијском дихотомном поделом политичког система¹² какве су САД и Велика Британија. У Србији политичке партије често у својим програмима и деловањима комбинују различите идеологије, а неретко и мењају фокусе програмских циљева тако да би овакав предиктор код нас био свакако осуђен на пропаст.¹³ Са друге стране, испитивање ставова људи крије другу замку. Ставова је превише, сви ми имамо став о многим стварима и појавама па се, и поред њихове релативне стабилности поставља питање које ставове узети у обзир у конкретном истраживању и да ли су они које изаберемо довољно репрезентативни за проверу одређеног критеријума.¹⁴

Вредности играју велику улогу у животу сваког појединца, нарочито у области политичког деловања. На основу спознаје система вредности до којег одређени појединац држи можемо предвидети његове будуће акције.¹⁵ Ако се има у виду да се у психолошком смислу вредности могу одредити као диспозиције за одређено понашање и циљеви на чије је остваривање то понашање усмерено,¹⁶ јасно је зашто је теоретичарима друштвених наука тешко да замисле да постоји иједан проблем из њихове области који дубоко није повезан са људским вредностима. Оне су релативно стабилне, има их више од једног идеолошког континуума, али су ипак општије од ставова па према томе, најпогодније за овакву врсту анализе.¹⁷

Управо због оваквог значаја вредности, кључни проблем овог рада јесте утврђивање степена корелације појединачних друштвених вредности са односом према евроинтеграцијама.

12 Видети нпр : Zoran Pavlović, *Ogledi o političkoj kulturi*, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.

13 Видети нпр: Jasna S. Milošević-Đorđević, „Osnovni pristupi u proučavanju izbornog ponašanja”, *Psihologija*, vol. 30, br. 3, str. 279-294, 1997, или: Srećko M. Mihailović, „Promena sastava stranačkih pristalica”, *Sociologija*, vol. 44, br. 1, str. 1-24, 2002.

14 Видети: Stanley Feldman, “Values, ideology, and the structure of political attitudes”, in: D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (eds.), *Oxford handbook of political psychology*, New York, NY, US: Oxford University Press, 2003, pp. 477-508.

15 Видети: Bora Kuzmanović & Nebojša Petrović „Vrednosni ciljevi kao činioci političkih stavova i mnjenja mladih” *Sociologija*, vol. 50, br. 2, str. 153-174, 2008.

16 Nikola Rot, *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2002, стр. 322.

17 Видети: Stanley Feldman, “Values, ideology, and the structure of political attitudes”, нав. дело.

Поред друштвених вредности, пажњу смо усмерили ка још неким елементима као што су национална идентификација и конструктивни патриотизам.

Национални идентитет може се посматрати као систем веровања тј. вредности које се преносе на чланове одређене националне групе у оквиру социјализације. Значај ове врсте идентитета за групу огледа се у томе што националним идентитетом група сама себе дефинише као групу, односно дефинише своју концепцију сопствених бројних карактеристика и основних вредности, као и своје институције и традицију, своју прошлост, садашњу сврху и будућу перспективу.¹⁸ У контексту овог рада, национална идентификација је битна јер усвајање елемената националног идентитета може утицати на самодефинисање појединаца, што се последично одражава у њиховом погледу на свет и њихово место у њему, али и кроз начин на који они схватају своје односе у социјалној средини.¹⁹ Дакле, утврђујући израженост националног идентитета код неког појединца можемо постићи разумевање његовог погледа на свет и објаснити зашто је дошло до формирања баш одређеног погледа на друштвене феномене. Поред тога, испитаћемо и степен идентификовања са Европом, односно ЕУ, који ћемо назвати европски идентитет.

Коначно, појам (и следствено варијабла) конструктивног патриотизма је врста лојалности према сопственој нацији уз критичко указивање на њене недостатке. То заправо подразумева прикупљање информација, проверавање и оцењивање, као и спремност да се предузме директна акција, чак иако то значи супростављање тренутној владиној политици или моћним политичким силама.²⁰ Испитивање конструктивног патриотизма у овом контексту може бити значајно за утврђивање врсте корелације између овакве врсте патриотизма, која подразумева и отклон према некритичком поимању сопствене нације, и перцепције ЕУ.

18 Daniel Bar – Tal, "The monopolization of patriotism", in: Bar-Tal, D & E. Staub (eds.): *Patriotism in the life of individuals and nations*, Chicago: Nelson Hall, 1997, pp.246-270.

19 Исто.

20 Видети: Robert T. Shatz, Ervin Staub & Howard Lavine, "On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism", *Political Psychology*, Vol. 20, No. 1, 1999, pp. 151-174

3. МЕТОД

Ово истраживање је засновано на подацима прикупљеним у Србији током друге половине 2018. године у оквиру ширег истраживачког пројекта о социјалним репрезентацијама, у који је укључено десетак земаља. Из тог ширег пројекта, занимале су нас вредности испитаника и однос Србије према Европској унији. Пошто су све вредности, по дефиницији пожељна стања, то је испитивање вредности најбоље спровести када супротставимо две опозитне вредности, дакле када дођемо у ситуацију кад морамо да одаберемо једно на уштб другог.

Узорак је чинило 123 испитаника из Београда, студената андрагогије, социологије и психологије, 67% женског пола и просечне старости 21 године, код којих се подразумева основна упознатост са испитиваним варијаблама.

Вредности као независне варијабле испитиване су преко осам парова супротних по значењу.²¹ Размотримо њихову релевантност:

1. Слобода – сигурност. Ово је једна од основних дихотомија која се огледа с једне стране у тежњи ка слободи која увек укључује ризик, али и осмишљавање циљева којима тежимо.²² Са друге стране имамо људе који више цене сигурност, посебно кад је не узимају „здроаво за готово“²³, док је једна од основних димензија крос-културног модела Хофстедеа - „избегавање несигурности“²⁴ практично идентична овој.
2. Стабилност – демократија. Ова димензија је постала у скорије време веома политички релевантна, када се демократија, која значи више слободе, па и злоупотребе те слободе, за све, нађе пред тежим

21 Вредности су одабране након анализе постојећих инструмената и искустава укључених истраживача, након сусрета радне групе којом је руководио професор Денис Хилтон и дискусије релевантности разних вредности за циљеве планираног истраживања у оквиру пројекта COST IS 1205.

22 Видети нпр.: Erih From, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd, 1978.

23 Према Масловљевој хијерархији људских потреба. Видети: Abraham Maslow, "A Theory of Human Motivation" *Psychological Review*, 1943, Vol. 50 #4, pp. 370-396.

24 Видети: Geert Hofstede, *Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.), Thousand Oaks, CA, SAGE Publications, 2001.

изазовима, за неке је сигурније уточиште у каквој - таквој сигурности него несигурности демократије.

3. Једнакост – богатство. Ова вредносна дихотомија блиска је идеолошкој оси социјализма и либерализма. Такође постаје све више политички релевантна због, са једне стране, повећања неједнакости, а са друге, тежње ка економском напретку.
4. Поштовање међународно преузетих обавеза – национално самоопредељење. Ова димензија сеже од односа изолационизам-интервенционизам, нпр. у САД-у, до борбе за национално самоопредељење, нпр. у некадашњим колонијама.
5. Изолација – стварање савеза. Управо ова дихотомија може у нашем друштву идентификовати оне који имају тежњу за уједињењем, најчешће са ЕУ, али и са неким другим савезима држава, и оне који теже ка више националног суверенитета.
6. Правила већине – права мањина. У нашем друштву у последње време доста се (и са правом) говори о правима мањина које су обично остајале на маргинама, без испуњења основних потреба. Међутим, таква залагања неретко доводе и до критика и осећаја угрожености свог положаја оних који се сматрају већином.
7. Ауторитет мушкарца – права жена. Једна од традиционалних вредности, која се данас све чешће доводи у питање, јесте подела улога мушкараца и жена, у којој је углавном у доминантним позицијама био мушкарац. Све више се указује на то да жене имају једнаке способности и треба да им се да адекватан значај, што неки виде као напад на традиционалне улоге, а други као борбу против подређености.
8. Промоција личне аутономије – промоција веза у заједници. Ова димензија одговара индивидуалистичком односно колективистичком погледу на свет и на односе са другим људима.

Испитаници су имали задатак да на седмостепеној скали одреде своју преференцију код сваког од осам парова. Четврти степен био је неутрална тачка, док су испитаници који преферирају вредност са леве или десне стране заокруживали број ближи тој вредности.

Национални (Кронбахово алфа 0.94) и европски идентитет (0.87) су испитивани преко три тврдње сваки, на седмостепеним скалама: у ком степену сматрате себе Србином / Европљанином, у ком степену се тако осећате и колико сте због тога поносни.

Конструктивни патриотизам је испитиван скалом Шаца, Стауба и Лавина (0.75).²⁵ Скала се састојала од четири тврдње.

Став према Европској унији је могао варирати од екстремно негативног, преко неутралног до екстремно позитивног на седмостепеној скали. Међутим овај однос је испитан и детаљније и дубље, преко оцене односа Србије према државама у Европској унији, поново на седмостепеним дихотомним скалама за следеће парове потенцијално перципираних односа:

1. Такмичење – сарадња
2. Потчињеност – доминација
3. Консензус – конфликт
4. Предрасуде – поштовање
5. Неједнакост – једнакост
6. Лични интерес – солидарност
7. Неповећење – повећење²⁶

4. РЕЗУЛТАТИ

На почетку ћемо приказати дескриптивну анализу, то јест у ком степену су прихваћене испитиване вредности у целокупном узорку, као и какву перцепцију о односу Србије и ЕУ имају сви испитаници. Ово је сам по себи значајан податак

²⁵ Видети: Robert T. Shatz, Ervin Staub & Howard Lavine, "On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism", нав. дело.

²⁶ Перципирани односи су изабрани током већ поменуте дискусије на пројекту COST.

јер говори о тенденцијама у преференцијама одређених вредности и перцепцији односа наше земље са ЕУ. Потпуно прихватање прве вредности у пару значило би оцену 1, неопредељеност – 4, а потпуно прихватање друге оцену 7.

Табела 1: Просеци и стандардне девијације
за испитане друштвене вредности

	AS	SD
слобода – сигурност	3.99	1.89
стабилност – демократија	3.72	1.94
једнакост – богатство	2.61	1.57
поштовање међународних обавеза – национално самоопредељење	3.72	1.61
изолација – савез	5.22	1.37
право већине – права мањина	3.93	1.59
ауторитет мушкарца – права жена	5.37	1.58
промоција личне аутономије – промоција заједничких веза	4.49	1.58

Показало се да се наши испитаници у већој мери опредељују за једнакост него за богатство, за савез пре него за изолацију, права жена цене се од стране наших испитаника више од ауторитета мушкараца, а промоцији заједничких веза су испитаници у благој мери више привржени од промоције личне аутономије. Опредељење за једнакост може се објаснити не само наслеђем колективистичке политичке културе већ и целокупном економском ситуацијом и свешћу испитаника да је много више оних који лоше живе него обратно и бригом за општи интерес свих становника уместо индивидуалног благостања. У контексту евроинтеграција, свакако је значајан податак да се више грађана опредељује за савезништва у најопштијем смислу уместо за скептично посматрање међудржавних односа и склоност ка изолацији. Такође, у оквиру овог узорка постоји

блага тенденција фаворизовања заједничких веза изнад личне аутономије, тј. оних који вредност заједништва посматрају као нешто што је морално добро и етички исправно. Свакако, треба имати у виду да су овим узорком обухваћени припадници млађе и образованије популације, и да те демографске варијабле могу утицати на њихове одговоре.

Табела 2 приказује просечне перцепције испитаника о односу Србије према ЕУ:

Табела 2: Дескриптивне вредности односа Србије и ЕУ

	AS	SD
конкуренција – кооперација	4.49	1.27
потчињеност – доминација	2.20	1.01
консензус – конфликт	3.55	1.28
предрасуде – поштовање	3.54	1.46
неједнакост – једнакост	2.67	1.46
лични интерес – солидарност	3.11	1.35
неповерење – поверење	3.24	1.26

Резултати показују да испитаници у највишој мери сматрају да се Србија налази у потчињеном положају у односу на ЕУ, а значајан је и податак о перцепцији неједнакости, који је у складу са схватањем о потчињеном положају. У готово подједнакој мери испитаници сматрају да у односу са ЕУ преовладава лични интерес и неповерење према њој, више од солидарности и поверења. Такође, показује се као важна и перцепција према којој се однос између Србије и ЕУ пре може свести на сарадњу са ЕУ него на такмичење са њом, највероватније због диспропорције у моћи. Перцепција о консензусу истакнутија је од перцепције о конфликту, као и перцепција о предрасудама од перцепције о поштовању, али и у једном и у другом случају ове разлике су мање истакнуте у односу на оне које постоје за друге дихотомије.

Табела 3: Дескриптивне вредности националног идентитета, европског идентитета и конструктивног патриотизма

	AS	AS по ставци	SD
Национални идентитет	15.17	5.06	5.29
Европски идентитет	14.23	4.74	4.81
Конструктивни патриотизам	21.87	5.47	4.54

Испитаници су се у највишој мери слагали са тврдњама којима је испитиван степен конструктивног патриотизма, али и степен националне идентификације је такође релативно висок, чак и у овом узорку. Но и европски идентитет је готово исто толико развијен, па бисмо могли говорити о вишеструкој везаности, где је испитаницима битна припадност сопственој нацији, али та приврженост није једина, нити некритична јер подразумева свест о њеним недостацима.

Табела 4: Дескриптивне вредности – став испитаника о доприносу Србије европској историји и став испитаника о ЕУ

	AS	SD
Шта мислите, колики је допринос Србија дала европској историји?	4.41	1.26
Какав је Ваш став о Европској унији?	3.66	1.48

Показало се да су наши испитаници у ставу према ЕУ нешто испод теоријског просека, чиме се прилично поклапају са поменутим ставовима опште популације. Нешто изнад теоријског просека је значај који се придаје Србији у европској историји, што би могао да буде индикатор значаја који се придаје нацији. Корелацијом става према ЕУ и индикатора тог односа са друштвеним вредностима покушаћемо да дамо одговор на питање који систем вредности одређује овакав став.

Претходни дескриптивни резултати, због нерепрезентативности узорка, могу се узети само као илустративни примери једног могућег узорка. Међутим, главни циљ нашег истраживања био је повезивање ових варијабли са другим поменутима, и за такве корелације испитивани узорак представља добру основу.

Табела 4: Утицај друштвених вредности на значај националног и европског идентитета код испитаника и креирање става о доприносу Србије европској историји и става о ЕУ

	Национални идентитет	Европски идентитет	Конструктивни патриотизам	Шта мислите, колики је допринос Србија дала европској историји?	Какав је Ваш став о Европској унији?
слобода – сигурност	.015	-.008	-.253**	-.104**	.086*
стабилност – демократија	-.301**	0.145**	-.020	-.255**	.284**
једнакост – богатство	-.171**	.047	-.264**	-.009	.086*
поштовање међународних обавеза – национално самоопредељење	.395**	.008	.103**	.169**	-.457**
изолација – савез	-.149**	.297**	.188**	-.123**	.249**
право већине – права мањина	-.093**	.092**	-.001	-.054	.166**
ауторитет мушкарца – права жена	-.360**	.194**	.080*	-.301**	.429**
промоција личне аутономије – промоција заједничких веза	-.123**	.076*	.035	-.040	.155**

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Поменућемо и продискутовати значајне повезаности:

1. Национални идентитет је, очекивано, битнији за испитанике који више вреднују национално самоопредељење од поштовања међународно

- преузетих обавеза, ауторитет мушкараца од права жена, стабилност насупротив демократији, изолацију насупротив савезима, промоцију личне аутономије насупротив промоције заједничких веза и права већине више од права мањина;
2. Важност европског идентитета виша је код испитаника који су пре за савезе него за изолацију, којима су права жена важнија од ауторитета мушкараца, који се пре опредељују за демократију у односу на стабилност, којима су права мањина важнија од права већине, а промоција заједничких веза важнија од промоције личне аутономије.
 3. Скор на варијабли конструктивни патриотизам корелира са опредељењем за једнакост и слободу пре богатства и сигурности. Конструктивне патриоте цене и тенденцију ка савезима и национално самоопредељење више од изолације и поштовања међународно преузетих обавеза, али и ауторитет мушкараца више од права жена.
 4. Придавање већег значаја Србији за европску историју више је везано за ауторитет мушкараца и стабилност него за права жена и демократију, као и за национално самоопредељење, изолацију и слободу пре него за поштовање међународних обавеза, савезе и сигурност.
 5. Најбитније повезаности за наше истраживање јесу корелације вредности парова вредности и става према ЕУ, и све су се показале статистички значајним. Став према ЕУ најизраженије је повезан са поштовањем међународних обавеза и права жена, насупротив националном самоопредељењу и ауторитету мушкараца, што је логички очекиван налаз. Испитаници са позитивнијим ставом према ЕУ демократију цене више од стабилности и савезе више од изолације. Такође, већи значај придају правима мањина од права већине и промоцији заједничких веза у односу на промоцију личне аутономије, а донекле су важнији исигурност и богатство од слободе и једнакости.

Поред општег става према ЕУ, испитан је и низ односа Србије према ЕУ (кроз низ дихотомних парова датих у колонама):

Табела 5: Утицај друштвених вредности на перцепције односа Србије и ЕУ

	конпетитија - кооперација	потчињеност - доминација	консензус - конфликт	предрасуде - поштовање	неједнакост - једнакост	лични интерес - солидарност	неповерење - поверење
слобода сигурност	-.083*	-.012	.025	.034	.023	.128**	.073*
стабилност – демократија	-.168**	-.105**	.057	-.248**	-.168**	-.197**	-.116**
једнакост – богатство	.046	-.121**	.051	-.086*	-.144**	-.123**	-.077*
поштовање међународних обавеза – национално самоопредељење	.214**	-.047	-.060	.129**	.017	.100**	.004
изолација – савез	-.005	-.019	-.014	-.051	.060	.040	-.134**
право већине – права мањина	.054	-.006	-.040	.024	.095**	-.042	-.020
ауторитет мушкарца – права жена	-.105**	.098**	-.024	-.064	.073*	.020	-.101**
промоција личне аутономије – промоција заједничких веза	.170**	-.111**	-.094**	.066	.122**	-.097**	-.038

*Корелација је значајна на нивоу 0.01

**Корелација је значајна на нивоу 0.05

Статистички значајне везе између вредности и аспеката односа Србије према ЕУ су следеће:

1. Појединци који више вреднују слободу од сигурности сматрају да се однос Србије и ЕУ може свести на лични интерес пре него солидарност. Значајне везе (мада ниске и на нивоу 0.05) јављају се код кооперације (јер се вероватно мање плаше конкуренције од оних који преферирају сигурност) и неповерења (јер је слобода повезана са ризиком).
2. Они који преферирају стабилност ("стабилнокраију") склонији су да однос према ЕУ посматрају као однос поштовања, солидарности, кооперације, економске једнакости и поверења. С друге стране, они који истичу вредности демократије пре овај однос оцењују као однос у којем су доминантне предрасуде и лични интерес, компетиција, неједнакост, неповерење и потчињеност – што све може бити добрим делом одређено тренутном перцепцијом политичких односа пре свега у самој Србији.
3. Посматрање односа Србије и ЕУ као односа једнакости, солидарности, поштовања и поверења одлика је оних испитаника који више цене једнакост (што би могла да буде апроксимација левичарских идеологија), док испитаници који се у овој дилеми опредељују за богатство (индикатор либерализма) тај однос посматрају кроз неједнакост, личне интересе, потчињеност, предрасуде и неповерење.
4. Испитаници који сматрају да је национално самоопредељење битније од поштовања међународних обавеза виде однос Србије према ЕУ као кооперативан, пун поштовања и пре солидаран него уз бригу за личне интересе.
5. Преференција права већине над правима мањина повезана је са перцепцијом односа Србије према ЕУ као односа неједнакости, док су испитаници који више вреднују права мањина склонији посматрању односа Србије и ЕУ као односа једнакости.

6. Барем у испитаном узорку, мале су корелације дихотомије ауторитета мушкараца и права жена са односом према ЕУ, те нису вредне детаљније анализе.
7. Појединци који су више склони индивидуализму сматрају да се однос Србије према ЕУ пре огледа у конкуренцији и неједнакости, пре него они који преферирају колективистичке циљеве.

Такође, извршили смо и три регресионе анализе како бисмо утврдили у ком степену ових осам парова вредности објашњавају национални и европски идентитет, као и ставове према ЕУ. Најважнија је свакако трећа, а прве две регресије могу послужити као референтне за трећу, о чему ћемо дискутовати у закључку. За прве две ћемо само изнети податак да ових осам предиктора објашњава 12% варијансе националног и 14% варијансе европског идентитета (оба резултата су значајна на нивоу 0.01). Трећу регресију ћемо приказати детаљније.

Табела 6: Регресиона анализа – друштвене вредности (предиктори) и ставови према ЕУ (критеријум)

Предиктори објашњавају 35% варијансе што је статистички значајно.	Beta	Sig.
слобода – сигурност	.112	0.00
стабилност – демократија	.131	0.00
једнакост – богатство	.106	0.00
поштовање међународних обавеза – национално самоопредељење	-.307	0.00
изолација – савез	.091	0.00
право већине – права мањина	.041	0.17
ауторитет мушкарца – права жена	.257	0.00
промоција личне аутономије – промоција заједничких веза	.066	0.03

Показује се да ће позитивније ставове о ЕУ имати испитаници који више вреднују сигурност од слободе, демократију од стабилности, богатство од једнакости, али и

национално самоопредељење од поштовања међународних обавеза и права жена од ауторитета мушкараца. Добијен је и један наизглед парадоксалан налаз, да ће они који се залажу за савезе бити мање сколни ЕУ. Могуће објашњење је да се у нашем јавном дискурсу често помињу и други савези супротстављени ЕУ, а објашњење можемо тражити и у амбивалентним политичким порукама које некада доведу до нескалда у разумевању и изјашњавању грађана.

5. ЗАКЉУЧАК

У овом раду циљ је био пружити емпиријске налазе о улози коју индивидуалне разлике (пре свега вредности) имају у формирању, одржавању и исказивању политичких афинитета, односно политичког понашања, на примеру перцепције европских интеграција. Готово у свим истраживањима јавног мњења чији је предмет утврђивање ставова о ЕУ (који се свode на то да ли су испитаници за или против ЕУ) при анализи добијених резултата прескаче се питање да ли су такви ставови, односно опредељења рационални или ирационални, и колико су уопште одређени вредностима које сваки појединац сматра важнима. Регресиона анализа, чији су резултати представљени у оквиру овог рада, показала је да вредности јесу важне претпоставке опредељивања грађана о питању европских интеграција. Таквом анализом показује се да док друштвене вредности објашњавају 12% варијансе националног и 14% варијансе европског идентитета (оба резултата су статистички значајна, али су проценти релативно ниски), испитаним вредностима може се објаснитичак 35% варијансе става према Европској унији. Дакле, систем вредности неупитно и у значајној мери утиче на ставове према ЕУ. Иако ирационалности и пристрасности својствене људској природи могу утицати на ставове и одлуке појединаца, и иако се често у јавном дискурсу а приори износе гледишта о томе да однос према политичким питањима нема дубље, психолошке корене, изгледа да се не могу занемарити стабилне вредносне диспозиције које стоје у основи како позитивних, тако и негативних ставова према ЕУ.

Ове чињенице имају практичне импликације. Политичке елите и креатори јавних политика, било да су проевропски

или антиевропски настројени, треба да имају у виду да, приликом креирања и спровођења својих политика, између осталих фактора који могу утицати на њихово прихватање и подржавање, утицај остварују и системи вредности на нивоу индивидуалних људи, потенцијалних присталица или противника таквих политика, што свакако доприноси могућностима њихове имплементације.

Мора се ипак имати у виду и да је веза између личних вредности и политичких оријентација повезана и са друштвеним контекстом, и они су у обостраној релацији – са једне стране вредности појединаца, између осталог, формирају доминантну друштвену климу, али и политичка култура и преовлађујуће друштвене вредности утичу на прихватање вредности код чланова друштва. Стога је важно проценити улогу ових вредности, али то чинити изоловано од друштвеног контекста довело би до занемаривања јако важног дела слагалице.²⁷

Овим радом не доказујемо да су психолошки фактори једини битни у објашњењима политичког понашања, тачније да су вредности једини предиктор односа према ЕУ, него да су свакако један од нужних фактора у објашњењу и анализи односа Србије и ЕУ које не можемо изоставити из анализе ако желимо да имамо слику која је што потпунија и тиме боље описује друштвену реалност.

ЛИТЕРАТУРА

- Almond, Gabriel & Verba, Sidney, (eds.) *The Civic Culture Revisited*, Boston, MA: Little, Brown, 1980.
- Antoniћ, Slobodan, „Euro scepticism in Serbia“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 01/2012, стр. 67-96.
- Bar – Tal, Daniel, “Monopolisation of patriotism”, in: Bar-Tal, D & E. Staub (eds.): *Patriotism in the life of individuals and nations*, Chicago: Nelson Hall, pp. 246-270, 1997.

27 Nebojša Petrović, “Psychological characteristics as determinants of social and political values, relevant for civic actions”, нав. дело, стр. 10.

- Barak, Oren. 2005. "The Failure of the Israeli–Palestinian Peace Process, 1993–2000", *Journal of Peace Research*, vol. 42, no. 6, 2005, pp. 719–736.
- Blanuša, Nebojša „Euroskepticizam u Hrvatskoj”, u: Šiber, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – strahovi i nade*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, str. 11–46., 2011.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. & Stokes, D.E., *The American Voter*, University of Chicago Press, 1980.
- Centar za slobodne izbore i demokratiju, „Izveštaj u okviru istraživanja javnog mnjenja „Identiteti građana Srbije u kontekstu evropskih integracija“, 2009.
- Dragojlović, Nataša, Sretenović, Stanislav, Đukanović, Dragan, Živojinović, Dragan. (ur.), *Spoljna politika Srbije – strategije i dokumenta*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011.
- Feldman, Stanley, "Values, ideology, and the structure of political attitudes", in: D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (eds.), *Oxford handbook of political psychology*, New York, NY, US: Oxford University Press, pp. 477–508, 2003.
- From, Erih, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd, 1978.
- Hofstede, Geert, *Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2001.
- Kaneman, Danijel, *Misliti brzo i sporo*, Heliks, Smederevo, 2017.
- Kuzmanović, Bora, Petrović, Nebojša „Vrednosni ciljevi kao činioci političkih stavova i mnjenja mladih”, *Sociologija*, vol. 50, br. 2, str. 153–174, 2008.
- Lutovac, Zoran „Evropeizacija nacionalnog identiteta u procesu evropskih integracija Srbije”, u: Vujačić, Ilija, Beljinac, Nikola (ur.), *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije Nova Evropa i njena periferija* (Beograd, 25–27. septembar 2015.), Službeni glasnik, Beograd: str. 273–290.
- Maslow, Abraham, "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 1943, Vol. 50 #4, pp. 370–396.

- Mihailović, Srećko M., „Promena sastava stranačkih pristalica”, *Sociologija*, vol. 44, br. 1, str. 1-24, 2002.
- Milošević-Đorđević Jasna S., „Osnovni pristupi u proučavanju izbornog ponašanja”, *Psihologija*, vol. 30, br. 3, str. 279-294, 1997.
- Pavlović, Zoran, *Ogledi o političkoj kulturi*, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.
- Petrović, Nebojša, “Psychological characteristics as determinants of social and political values, relevant for civic actions”, naučni skup *Savremeni trendovi u psihologiji*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2015.
- Petrović, Nebojša, *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka*, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Rot, Nikola, *Osnovi socijalne psihologije*. Zavod za udžbenike, Beograd, 2002.
- Shatz, T. Robert, Staub, Ervin, Lavine, Howard, “On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism”, *Political Psychology*, Vol. 20, No. 1, 1999, pp. 151-174.
- Skoko, Božo, Bagić, Dragan. „Pet uvjerenja i 29 razloga protiv – prilog tipologizaciji argumenata protiv članstva Hrvatske u Europskoj uniji”, u: Šiber, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – strahovi i nade*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, str. 47-85, 2011.

Nebojša Petrović,

Andrea Matijević

SOCIAL VALUES AS THE PREDICTORS OF THE PERCEPTION OF RELATIONS BETWEEN SERBIA AND THE EUROPEAN UNION

Resume

Social values as a psychological category are the basis for predicting individuals' behavior and goals. Therefore, values are important for the analysis and prediction of different types of political behavior, including the creation of views on important social issues. The main goal of this paper was to determine the significance of the value system of individuals for their attitudes toward the relationship between Serbia and the European Union. In order to obtain this goal, the authors analyzed the data collected by the research that represents the Serbian part of a wider European research project on social representations, on a sample of 123 respondents. Values as variables were examined by requiring respondents to choose the point at the continuum of the opposing values within eight pairs of values: freedom – security; stability – democracy; equality – wealth; respect for internationally accepted obligations - national self-determination; isolation - creating the alliances; rules of majority - minority rights; authority of men - women's rights, and promotion of personal autonomy - promotion of community connections. Also, the degree of national identification and identification with Europe was examined, as well as the degree of development of constructive patriotism among the respondents. The obtained results are correlated with the data on the views of the respondents about the EU in general, but also with their perception of the nature of the relationship between Serbia and the EU, which was determined by the respondents'

choices for one of the options within seven pairs of potentially perceived relationships: competition – cooperation; subordination – domination; consensus – conflict, prejudice – respect; inequality – equality; personal interest – solidarity; mistrust – trust. The results show that values play an important role in the social perceptions of the EU and relationship between Serbia and EU. According to the analyzed data, the values that best explain the attitude towards the EU are respect for internationally accepted obligations (.46) and respect for women's rights. (.43). Affection for democracy (.28), tendency for creating aliancies (.25) and respect for minority rights (.17) also showed how important the values are for creating perceptions about the EU. Therefore, the creators of pro – EU or anti - EU policies must bear in mind that value systems of potential supporters or opponents of such policies represent an important factor affecting the possibility of implementation of those policies. However, the authors of this paper do not ignore that assessing the role of these values separately from the social context leads to conclusions which can not explain these perceptions in a sufficiently precise manner. Therefore, the authors do not seek to point out the dominant significance of values as a predictor of the perception of Serbia-EU relations in comparison with other factors that can influence this perception, but to point out the fact that values are a necessary factor in explaining the observation of Serbia-EU relations.

Keywords: social values, European union, national identity, European identity, constructive patriotism.

* Овај рад је примљен 24. маја 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 1. јуна 2019. године.